

DOI: <https://doi.org/10.61491/yk.15.2023.8056>

**-ობ და -ებ თემის ნიშანთა
შენაცვლებისათვის იმერულში**

**The suffixes -ob and -eb replace
thematic markers in Imeretian**

მაია მიქაუტაძე

აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
საქართველო, ქუთაისი

Maia Mikautadze

Akaki Tsereteli shtate University
Georgia, Kutaisi

აბსტრაქტი

-ებ და -ობ ფორმანტები საკმაოდ გავრცელებული და პროდუქტიულია როგორც ქართულ სამწიგნობრო ენაში, ასევე დიალექტებში. ისინი სხვადასხვა ტიპის ზმნებს დაერთვის და აწმყოსა და მყოფადის წრის მწკრივების მაწარმოებლებად გვევლინება.

-ობ სუფიქსის სხვა თემის ნიშნით ჩანაცვლება დიალექტებში შედარებით იშვიათად ხდება, პირიქით კი – ხშირად. -ებ სუფიქსს კილოებში ხშირად ცვლის ხოლმე სხვა თემის ნიშანი, მათ შორის არის -ობ სუფიქსიც.

ქვემოიმერულში დადასტურდა საინტერესო წარმოება მიტირებს ზმნური ფორმისა. კერძოდ: როდესაც მიტირებს ის მე მას კონტექსტი გულისხმობს ჩვეულებრივ პირდაპირ ობიექტზე მოქმედებას, მის ატირებას, ასეთ დროს თემის ნიშანი -ებ აწმყოსა და მყოფადში უცვლელი რჩება:

აწმყო: მიტირებს ის მე შვილს/გულს/დედას...

მყოფადი: მიტირებს/ამიტირებს ის მე შვილს/გულს/დედას...

და მხოლოდ იმ შემთხვევაში, როდესაც ეს კონტექსტი გულისხმობს ლანძღვას/გინებას – დედის ტირებას, აწმყოში -ებ თემის ნიშანი ჩანაცვლებულია -ობ ფორმანტით:

დედას მტირობს ის მე (ნაცვლად მართებული დედას მიტირებს ის მე ფორმისა).

იმერული კილოს აღნიშნულ ფორმებში ენამ არა მხოლოდ

გრამატიკული ომონიმია დაძლია და აწმყოსა და მყოფადის მწკრივებში ფუძეების თანხვედრა აიცილა თავიდან (შდრ., ზემოთ ყურობს ტიპის ზმნები), არამედ დროის თვალსაზრისით გამიჯვნასთან ერთად (მტირობს – მიტირებს), სემანტიკური დატვირთვაც მისცა მათ: ზავშვს მიტირებს და დედას მტირობს...).

საკვანძო სიტყვები: იმერული დიალექტი, ზმნის ფორმაწარმოება, თემის ნიშანთა მონაცვლეობა.

ABSTRACT

The -ob and -eb suffixes are commonly used and productive thematic markers in both Georgian trilateral language and its dialects. They are attached to various types of verbs and serve as markers for present and past participles.

The replacement of the -ob suffix with another thematic marker is relatively rare in dialects, whereas the opposite is often true. In Kilos, the -eb suffix is frequently replaced by another thematic marker, including the -ob suffix.

An interesting phenomenon was observed in lower Imeretian concerning the verb form of „mitirs“. Specifically, when the context implies causing someone to cry, the subject marker remains unchanged in both present and past tenses:

Present: He makes me cry, my son/heart/mother... Past: He made me cry, my son/heart/mother...

However, if the context refers to cursing or swearing about someone's mother crying, the subject marker -eb is replaced by the -ob suffix:

She cries for her mother (incorrectly, „mother she cries for her“).

In these forms of Imeruli Kilos, the language not only resolves grammatical ambiguities and avoids stem coincidences in present and past participle forms (compare with above, examining verb types), but also imbues them with semantic distinctions: distinguishing between a child crying and a mother crying.

Keywords: Imeretian dialect, verb formation, topic sign alternation.

-ებ და -ობ ფორმანტები საკმაოდ გავრცელებული და პროდუქტიულია როგორც ქართულ სამწიგნობრო ენაში, ასევე დიალექტებში.

ისინი სხვადასხვა ტიპის ზმნებს დაერთვის და აწმყოსა და მყოფადის წრის მწკრივების მაწარმოებლებად გვევლინება:

-ობ: აცხობს – დააცხობს, ახმობს – გაახმობს, ართობს – გაართობს, აპობს – გააპობს, იპყრობს – დაიპყრობს, ინდობს – დაინდობს, ადნობს – დაადნობს, აქრობს – გააქრობს...

-ებ: აკეთებს – გააკეთებს, აშენებს – ააშენებს, ათამაშებს – აათამაშებს, ამხნეებს –გაამხნეებს, ალაგებს – დაალაგებს ...

-ებ ფორმანტი მესამე სერიაშიც გადაჰყვება შესაბამის ფუძეებს: გაუკეთებია, დაულაგებია, გაუმხნეებია ...

ზოგიერთ მოქმედებითი გვარის და მედიოაქტივ ზმნას აწმყოს წრეში თემის ნიშნად -ობ ფორმანტი მოუდის და მყოფადისაში -ებ.

მაგალითად: ცხოვრობს – იცხოვრებს, მეფობს – იმეფებს, ნადირობს –ინადირებს, ფიქრობს – იფიქრებს, ნატრობს – ინატრებს...

ზოგიერთი ზმნა მყოფადის მწკრივებს უზმნისწინოდ იწარმოებს; ასეთ ზმნათა აწმყოსა და მყოფადის ფუძეები ერთმანეთს ემთხვევა და სემანტიკურად, დროის თვალსაზრისით მათი გარჩევა მხოლოდ კონტექსტის საშუალებით ხდება:

აწმყო

- მაცხოვრებს ის მე
- მიცხოვრებს ის მე მას
- მათამაშებს ის მე
- მითამაშებს ის მე მას (ზავშვს)
- მარჩენს ის მე
- მირჩენს ის მე მას
- უამბობს ის მას მას
- უყურებს ის მას...

მყოფადი

- მაცხოვრებს ის მე
- მიცხოვრებს ის მე მას
- მათამაშებს ის მე
- მითამაშებს ის მე მას (ზავშვს)
- მარჩენს ის მე
- მირჩენს ის მე მას
- უამბობს ის მას მას
- უყურებს ის მას...

ასეთ ომონიმურ ზმნათა არსებობის საფუძველი ძველ ქართულშია, რომელშიც თხრობითი კილოს მომავალი დროისა და კავშირებითი კილოს ფორმები ომონიმური იყო და გვარეობით ჯგუფად კილოს კატეგორიის მიღების შემთხვევაში ერთი და იგივე ფორმა სხვადასხვა ჯგუფში მოხვდებოდა (დ. მელიქიშვილი).

ქართული ენის დიალექტებში -ობ და -ებ სუფიქსები ხშირად განიცდის ფონეტიკურ საფუძველზე გამოწვეულ ცვლილებებს, ერთი მხრივ და მეორე მხრივ, ამ ფორმანტებს სხვა თემის ნიშნებიც ჩაენაცვლება ხოლმე, ანუ თემის ნიშანთა მორფოლოგიურ მონაცვლეობას აქვს ადგილი (ჯორბენაძე 1998: 641).

-ობ სუფიქსის სხვა თემის ნიშნით ჩანაცვლება დიალექტებში შედარებით იშვიათად ხდება, პირიქით კი – ხშირად.

-ებ ფორმანტს კილოებში ხშირად ცვლის ხოლმე სხვა თემის ნიშანი და მათ შორის არის -ობ სუფიქსიც; მაგალითად, იმერულში აპირობს, აძღობს, ჭიკჭიკობს... ტიპის ფორმები ჩვეულებრივია, ნაცვლად მართებული აპირებს, აძღებს, ჭიკჭიკებს... ფორმებისა.

ამ თვალსაზრისით საინტერესოა იმერულში ისეთი ფორმების დადასტურება, სადაც -ობ თემის ნიშნით -ებ-ით ჩანაცვლებას გრამატიკული საფუძველიც აქვს.

კერძოდ, საუბარია იმერულ კილოში ყურობს ტიპის ზმნებზე. ისინი ერთმანეთისგან ფორმოზრევადაც არჩევენ აწმყოსა და მყოფადის მწკრივებში დადასტურებულ ომონიმურ ზმნურ ფუძეებს.

მაგალითად:

სალიტერატურო ქართული: კაცი უყურებს ფილმს (აწმყო); მოვა, ჩართავს ტელევიზორს და უყურებს ფილმს (მყოფადი).

იმერული: კაცი ყურობს ტელევიზორს (აწმყო), კაცი უყურებს ტევევიზორს (მყოფადი).

ცხადია, ამ ტიპის ფორმებით ენა ცდილობს გრამატიკულ ფორმათა დამთხვევის თავიდან აცილებასა და დროის მიხედვით მათ სემანტიკურ დიფერენციაციას: ყურობს – უყურებს (ნაცვლად: უყურებს – უყურებს).

ყურობს ტიპის ფორმები სხვა დასავლურ დიალექტებშიც გვხვდება, მაგალითად, ლეჩხუმურში.

ჩვენი ყურადღება მიიქცია ერთმა შემთხვევამ ქვემოიმერულში, სადაც დავადასტურეთ საინტერესო წარმოება მიტირებს ზმნისა.

კერძოდ: როდესაც მიტირებს ის მე მას კონტექსტი გულისხმობს ჩვეულებრივ პირდაპირ ობიექტზე მოქმედებას, მის ატირებას, ასეთ დროს –ებ თემის ნიშანი აწმყოსა და მყოფადში უცვლელი რჩება:

აწმყო

მიტირებს ის მე შვილს/გულს/დედას...

გიტირებს ის შენ შვილს

უტირებს ის მას შვილს

მყოფადი

მიტირებს/ამიტირებს ის მე შვილს/გულს/დედას...

გიტირებს/აგიტირებს ის შენ შვილს

უტირებს/აუტირებს ის მას შვილს

და მხოლოდ იმ შემთხვევაში, როდესაც ეს კონტექსტი გულისხმობს ლანძღვას/გინებას – დედის ტირებას, აწმყოში –ებ სუფიქსი ჩანაცვლებულია –ობ ფორმანტით:

დედას მტირობს ის მე (ნაცვლად მართებული დედას მიტირებს ის მე ფორმისა)

დედას გტირობს ის შენ

დედას ტირობს ის მას.

მაგალითები: მიწაში რო დაძვრება, დედას ტირობს ის თურმე ყველაფერს; იმნაირები არიენ, დედას ტირობენ ყველას; დედას მტირობს, ბიჯო, ე წელი, ისთე მტკივა ...

ე.ი. როდესაც ჩვეულებრივად დედის ტირილზე/ატირებაზეა საუბარი, ასეთ დროს გვაქვს უტირებს ფორმა (დედას უტირებს) და როდესაც გინება იგულისხმება კონტექსტში – ტირობს ფორმა (დედას ტირობს)...

აღსანიშნავია, რომ –ობ თემის ნიშანი –ებ ფორმანტს მხოლოდ აწმყოში ენაცვლება და მხოლოდ აქ არჩევენ სემანტიკურად ტირილსა და გინებას

ერთმანეთისაგან, სხვა შემთხვევაში კი -ებ ფორმანტიანი ზმნური ფორმები უცვლელია და, შესაბამისად, უტირებს ფორმაც საერთოა.

იმერული კილოს აღნიშნულ ფორმებში ენამ არა მხოლოდ გრამატიკული ომონიმია დაძლია და აწმყოსა და მყოფადის მწკრივებში ფუძეების თანხვედრა აიცილა თავიდან (შდრ., ზემოთ ყურობს ტიპის ზმნები), არამედ დროის თვალსაზრისით გამიჯვნასთან ერთად (მტირობს - მიტირებს), სემანტიკური დატვირთვაც მისცა მათ: ბავშვს მიტირებს და დედას მტირობს ...

გამოყენებული ლიტერატურა

საღინაძე 2004: საღინაძე რ., ზმნურ ფორმათა გამიჯვნის პროცესები სალიტერატურო ქართულსა და დიალექტებში. რესპუბლიკური დიალექტოლოგიური სამეცნიერო სესიის მასალები, XXIV. თბილისი, 2004.
საღინაძე 2005: საღინაძე რ., -ობ სუფიქსიან ზმნათა ფორმები და ნორმირების საკითხები. რესპუბლიკური დიალექტოლოგიური სამეცნიერო სესიის მასალები, XXV. თბილისი, 2005.

ჯორბენაძე 1988: ჯორბენაძე ბ., კობაძე მ., ბერიძე მ., ქართული ენის მორფემებისა და მოდალური ელემენტების ლექსიკონი. თბილისი, 1988.

ჯორბენაძე 1989: ჯორბენაძე ბ., ქართული დიალექტოლოგია, ტ. I. თბილისი, 1989.

ჯორბენაძე 1998: ჯორბენაძე ბ., ქართული დიალექტოლოგია, ტ. II. თბილისი, 1998.